

Quoniam abbas van Alexander HI onderzoekt hij de uitdrukking van het principe *Dignitas numquam perit* in canonieke en wereldlijke wetgeving.

Problemen en oplossingen worden onderzocht, zowel in het Franse koninkrijk — welke variaties kwamen daar voor? — (Ludwig Falkenstein, 3-37: op het niveau van de kerkprovincie Reims) als in de bisdommen van Luik (Jean-Louis Kupper, 57-64 en Alain Marchandisse, 65-92), en Kamerijk (Monique Maillard-Luypaert, 95-116) waar de keizer invloed had. Ludwig Falkenstein biedt een helder gestructureerde en bijzonder doordachte bijdrage aan, waarin zowel verhalende als diplomatische bronnen aan bod komen. Monique Maillard-Luypaert heeft het duidelijk voordeel als verhaal slechts over één concrete sedisvacatie te handelen, zonder daarbij echter de algemene institutionele context uit het oog te verliezen waarin de bisschopgraaf van Kamerijk opereerde. Haar bijdrage houdt een uiterst leesbaar en fijn staaltje in van interpretatiekritiek van een origineel verzoekschrift dat bewaard is gebleven in *loco originis* in plaats van ter bestemming te geraken en aldaar vernietigd te worden (110-111; de bewuste suppliek wordt in bijlage uitgegeven, 114-116).

Doorheen alle bijdragen in deze bundel loopt de rode draad van intriges, machtsuitoefening, berekening en omkoperij. Een alles in acht genomen weinig verheffend schouwspel. De zoektocht doorheen de Middeleeuwen naar regels en oplossingen voor de sedisvacatie, bijvoorbeeld in het prinsbisdom Luik (55-92) is lang en moeizaam gebleken. Ook op het allerhoogste kerkelijke niveau, dat van de paus (117-149), krijgt de regelgeving slechts traag gestalte en wordt ze dan nog, onder meer door onderlinge nijd van grote Italiaanse families en door het nepotisme tussen pausen en kardinalen, slechts sporadisch toegepast, vaak bovendien nog onder wereldlijke druk.

Aan alle bijdragen ligt een heuristiek ten gronde die de horizon van de spreekwoordelijke eigen lokale kerktoren ver overstijgt, en gebruik maakt van relevante internationale Engels- en Duitstalige, Italiaanse, Frans- en Nederlandstalige vakliteratuur. Archiefreferenties en latijnse citaten zijn verzorgd weergegeven.

De bundel is goed gecorrigeerd, en de onderscheidene bijdragen zijn in een vlotte taal gesteld, op een schaarse uitzondering na (op pagina 130 kan het niet de bedoeling zijn aan te geven dat 'L'Hostiensis ... reconnaît aux cardinaux une fonction ordinaire et continue le gouvernement aux côtés du pape.' Het is niet Hostiensis die naast de paus het kerkelijk bestuur verder zet, maar wel het college van kardinalen, binnen de visie van Hostiensis).

Monique Vleeschouwers-Van Melkebeek

H. Th. M. Lambooi, J. A. Mol, met medewerking van M. Gumbert-Hepp, e. a., ed., *Vitae Abbatum Orti Sancte Marie. Vijf abtenlevens van het klooster Mariëngaarde in Friesland* (Middeleeuwse studies en bronnen LXVII; Hilversum: Verloren, Leeuwarden: Fryske Akademy, 2001, 532 blz., ISBN 90 6550 672 1).

Met deze publicatie zijn de drie dertiende-eeuwse verhalende bronnen voor de middeleeuwse geschiedenis van de Friese landen beschikbaar in een moderne editie met Nederlandse vertaling. Naast deze abtenlevens zijn dat *Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Traiectensibus*, waarmee de onlangs overleden H. van Rij in 1989 de reeks Middeleeuwse studies en bronnen opende, en de *Kroniek van het klooster Bloemhof te Wittewierum* van de hand van H. P. H. Jansen (†) en A. Janse, in 1991 als het twintigste deel in deze reeks verschenen. De abtenlevens zijn uitgegeven in samenwerking

met de Fryske Akademy, waar J. A. Mol, één van de editoren, zich bezighoudt met de geschiedenis van de Friese kloosters.

De uitgave behelst drie teksten met de levensbeschrijvingen van in totaal vijf abten van het premonstratenzer klooster Mariëngaarde bij Hallum, de *Vita Fretherici*, de *Vita Siardi* en de *Vita Sibrandi, Iarici, Ethelgeri*. Frederik was de stichter en eerste abt (1163-1175), Siard de vijfde (1194-1230), en Sibrand (1230-1238), Jarich (1238-1240) en Ethelger (1240-1259), diens directe opvolgers. De *Vitae* zijn slechts in één handschrift overgeleverd (Brussel, KB: 6717-6721) dat rond 1500 gedateerd wordt en afkomstig is uit het klooster Mariëngaarde. Ze werden eerder uitgegeven door A. W. Wybrands, *Gesta Abbatum Orti Sancti Marie* (Leeuwarden, 1879). Het handschrift bevat bovendien levensbeschrijvingen van de stichter van de premonstratenzer orde, Norbert van Xanten, en Herman Joseph van Steinfeld, het klooster dat de patemiteit over Mariëngaarde had. Herman Joseph was een vooraanstaand auteur en zou onder abt Frederik enige tijd in Mariëngaarde hebben doorgebracht. In de tweede helft van de zestiende eeuw werd een korte kloostergeschiedenis toegevoegd.

De publicatie verschilt in opzet sterk van de andere delen van de genoemde reeks, waarin editie en vertaling worden voorafgegaan door een beknopte inleiding met informatie over het ontstaan en de overlevering van de teksten, afgesloten met een verantwoording van de werkwijze. Dit boek valt in twee delen uiteen. Studies over de teksten en het klooster Mariëngaarde, waar deze zijn ontstaan, worden in het tweede deel gevolgd door de editie en vertaling. H. Th. M. Lambooj is verantwoordelijk voor de studie over de teksten en voor de vertaling, waarbij hij gebruik kon maken van de expertise van M. Gumbert-Hepp. J. A. Mol nam de Latijnse editie voor zijn rekening en samen met P. N. Noomen de studie over het klooster. Het is duidelijk dat de belangstelling van de editoren meer uitging naar de abtenlevens als historische bron dan als teksten. De tamelijk summiere verantwoording van de werkwijze is te vinden in de inleiding op deel 1 en voorafgaand aan de editie en vertaling in deel 2. De editie van Wybrands bleek na vergelijking met het handschrift slechts op enkele plaatsen voor verbetering vatbaar. Wel is Wybrands overdadige interpunctie vervangen door één die dichter bij het handschrift staat. Dat bij de editie van de *Vita Sibrandi, Iarici, Ethelgeri* ook die van L. Weiland, MGH SS 23 (1874) 573-608, is betrokken blijkt slechts uit het kritisch apparaat. De editie van de *Vita Fretherici* in de AASS, Mart. I (18653) 287-291, is blijkbaar niet gebruikt, maar dit wordt niet toegelicht. Deze tekst, die interessanter is dan Wybrands kwalificatie 'een tamelijk mager uittreksel' (xvii) doet vermoeden, komt ook elders niet aan de orde. De vertaling volgt de Latijnse tekst nauwgezet. Vanzelfsprekend leidt dat niet altijd tot vlot Nederlands, dat evenwel goed leest en bewondering afdwingt. Over eventuele moeilijkheden die de vertaler heeft ondervonden horen we niets.

De meeste informatie over de overgeleverde teksten is wel in de studie van Lambooj terug te vinden, maar voor een duidelijk overzicht blijven we aangewezen op Wybrands of M. Carassok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen* ('s-Gravenhage, 1981). Lambooj (3) geeft een eigenaardige verwijzing naar het *Repertorium*, schijnbaar voor een overzicht van de aantekeningen in het handschrift, naar de nrs. 24 (*Vita Dodonis*, waarom is onduidelijk), 27 (bedoeld is ongetwijfeld 28, *Vita Fretherici*), 86 (*Vita Siardi*) en 87 (*Vita Sibrandi, Iarici, Ethelgeri*), maar niet naar nr. 284 (*Brevis Historia*). Hij concludeert dat het Brusselse handschrift een getrouw afschrift is van een dertiende-eeuwse versie van de teksten met één vijftiende-eeuwse interpolatie (*Vita Siardi* cap. 15, 7). Voor de bewijsvoering verwijst hij naar de editie, waar slechts een literatuurverwijzing te vinden is. Ook de merkwaardige proloog van de *Vita Sibrandi, Iarici, Ethelgeri* die bedoeld moet zijn geweest voor een *Vita Siardi* is voor hem geen aanleiding de ontwikkeling van de teksten te bespreken. De kopiïsten

zelf meldden dat hun legger niet volledig was overgeleverd. Lamboij gaat hier niet op in en evenmin op de kwestie waarom er rond 1500 opnieuw belangstelling voor de *vitae* was. De editoren verklaren zich weliswaar schatplichtig aan Wybrands (ix), maar in de informatie over de teksten waren meer expliciete verwijzingen naar Wybrands op hun plaats geweest. Lamboij stelt, en volgt daarin Wybrands, dat Sibrand de *Vita Fretherici* waarschijnlijk geschreven heeft voor zijn abbatiaat, dus vóór 1230 (40), maar dateert de tekst vervolgens rond 1240 (48).

De geschiedenis van Mariëngaarde is gedegen, maar werkt ook vervreemdend, vooral wanneer voornamelijk ander bronnenmateriaal is gebruikt. De nadruk verschuift hier van de abten naar het klooster. Dit leidt tot de vraag waarom de kloosterkroniek niet eveneens is opgenomen, of, waarom er niet voor gekozen is het hele handschrift, dat toch in het klooster heeft gefunctioneerd, uit te geven. Deze vragen worden niet beantwoord. Desalniettemin is dit boek een aanwinst.

Renée Nip

M. Ch. Le Bailly, *Recht voor de Raad. Rechtspraak voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland in het midden van de vijftiende eeuw* (Hollandse Studiën XXXVIII; Haarlem: Historische Vereniging Holland, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2001, 347 blz., €29,50, ISBN 90 70403 50 1).

Toen Filips de Goede (1396-1467) in 1428 de feitelijke heerschappij over Holland, Zeeland en West-Friesland verkreeg, brak voor die gewesten een periode van betrekkelijke politieke rust aan. Filips stelde zich ten doel de verworven gebieden in het Bourgondische systeem te incorporeren. Geleidelijk hervormde hij de al bestaande grafelijke raad naar Bourgondische beginselen. Die grafelijke raad voerde namens de landsheer het bewind. De Raad was belast met bestuur en rechtspraak. Mw. Le Bailly concentreert zich op de rechtsprekende functie. Als Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland zou het hof tot 1811 een belangrijk rechterlijk college voor deze streken blijven.

Mw. Le Bailly geeft in haar dissertatie, waarvan dit boek de handelseditie is, antwoord op de door haar centraal gestelde vraag welke invloed de instructie van 1462 en de institutionele wijzigingen in 1462 en 1463 hebben gehad op de rechtspraak van het Hof van Holland. Zij concentreert zich op de periode 1457 tot 1467. Alle ruim 1500 processen voor het Hof over die periode heeft zij eerst in een database ondergebracht en vervolgens geanalyseerd. Die database, die uitvoerig wordt verantwoord (301-307) is het *pièce de résistance* van het proefschrift.¹

Schrijfster begint haar boek met een uitzetting over probleemstelling, plaatsbepaling van het onderzoek en haar onderzoeksmethode (11-32). Daarin heeft zij tevens verwerkt een becomingarierde opgave van eerder rechtshistorisch onderzoek, onderzoek naar misdaad en geschillen en studies over recht en samenleving. Zij verenigt die drie onderzoeksrichtingen. In het tweede hoofdstuk (33-87) gaat zij in op de rechterlijke organisatie van Holland, Zeeland en West-Friesland, het Hof van Holland en de ontwikkeling van het hoger beroep. In de volgende hoofdstukken wordt de centrale vraag benaderd vanuit de archiefvorming en de registratie bij het Hof (88-126), de procedure in civiele, criminele en bestuursrechtelijke zaken (127-208) en de competentie (209-277). Schrijfster legt daarbij de nadruk op de praktijk van de rechtspraak. In een slotbeschouwing (278-289) geeft zij een overzicht van de door haar geconstateerde